

БЪЛГАРИТЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ, ХІХ В.:
ПОНЯТИЯ, СТРУКТУРИ, ЛИЧНОСТИ

**БЪЛГАРИТЕ В
ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ, ХІХ в.:
ПОНЯТИЯ, СТРУКТУРИ, ЛИЧНОСТИ**

Съставителство и научна редакция
Ваня Рачева

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

СОФИЯ • 2017

Тази книга се издава по проект на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма Матер“, програма „Регионални изследвания“, и с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката.

На корицата: Фрагмент от „Панорамен изглед от градът и фортификациите на Шумла“: The Illustrated London News, 25 February 1854, vol. 24, No 670, p. 169, [https:// books.google.com](https://books.google.com)

Преден форзац: „Панорамен изглед от градът и фортификациите на Шумла“: The Illustrated London News, 25 February 1854, vol. 24, No 670, p. 169, <https://books.google.com>

Заден форзац: „Карта на железните пътища от Европейска Турция“: [Ковачев, Я.]. Българският народен календар за проста година 1875. Пловдив / Русчук / Велес: Книжарницата на Хр. Г. Данов, б.г., <https://books.google.com>

© 2017 Ваня Рачева – съставител, научна редакция, предговор, превод от руски език

© 2017 Божена Серафимова – художник на корицата

© 2017 Александър Златанов, Анна А. Леотниева, Анна Чанкова, Антоанета Кирилова, Ваня Рачева, Гергана Атанасова, Диляна Ботева, Димитър Григоров, Ивайло Найденов, Иван Първев, Иван Русев, Мария Баръмова, Мария Кипровска, Милош Жагодић, Надя Манолова-Николова, Огняна Маждракова-Чавдарова, Ольга А. Дубовик, Олга Тодорова, Светлана Кръстева, Христо Беров.

© 2017 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-4352-3

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	
Ваня Рачева	9
Робството през епохата на късната Османска империя в българската и чуждата историография: допирни точки и разминавания	
Олга Тодорова	15
От Етрополе до Рим и обратно: за архивите и тяхната употреба	
Дилиана Ботева	35
Българите и Централна Европа през XIX век	
Иван Първев	41
Хабсбургската търговия на Балканите в публичния дискурс, 1718 – 1740 г.	
Мария Баръмова	49
Османският тил във войната от 1735 – 1739 г. (По данни от сиджил на един провинциален град)	
Анна А. Леонтиева	57
Модерната търговска терминология в българското пространство през Възраждането – от чуждите влияния към собствения почерк	
Иван Русев	67
Карловският род Пулиеви в българската историография: между синдрома на историографската недостатъчност и подценяването	
Ивайло Найденов	77
Непубликувани спомени за Михаил Чайковски – Садък паша	
Александър Златанов	107
Българите в Османската империя, реформите и руската имперска политика. Или как в средата на 40-те години на XIX век един монах става политик	
Ваня Рачева	133
Пујина буна у Видинском санцаку 1849.	
Милош Јагодић	179

Руската политика на влияние сред българите в годините след Кримската война (1853 – 1856). По примера на един възрожденски даскал <i>Анна Чанкова</i>	191
Черна гора и българите – начало на двустранен интерес и връзки (1853 – 1861 г.) <i>Огняна Мажоракова-Чавдарова</i>	217
Доротей, Врачански епископ и Софийски митрополит – един български архипастир в йерархията на Цариградската патриаршия и в българските църковни борби <i>Антоанета Кирилова</i>	251
Ферман от 1859 г. за строеж на църквата „Св. Троица“ в с. Кошава, Видинско <i>Светлана Кръстева</i>	295
Трънската каса за сираци 1872 – 1875 г. <i>Надя Манолова-Николова</i>	305
Восточный кризис 1875 – 1878 гг. в восприятии Стефана Стамболова <i>Ольга А. Дубовик</i>	337
Власт и общество в Плевенско на прага на две епохи: съдбата на рода Михалоглу и неговите благотворителни фондации (<i>вакъфи</i>) в условията на прехода от имперско към национално държавно управление <i>Мария Кипровска</i>	357
Плевен на границата на две епохи (1864 – 1885) през една биографична скица <i>Гергана Атанасова</i>	373
Социални профили на индустриалци – предприемачи в България, в края на XIX и началото на XX век <i>Христо Беров</i>	407
„Вашият глас е моят глас. Не го забравяйте!“: Османски влияния в култа към личността на Кемал Ататюрк <i>Димитър Григоров</i>	441
Авторите	501

CONTENTS

Introduction <i>Vania Racheva</i>	9
Bulgarian and International Historiography on Slavery in the Late Ottoman Empire: Resemblances and Divergences <i>Olga Todorova</i>	15
From Etropole to Rome and Back: About the Archives and their Misuse <i>Dilyana Boteva</i>	35
The Bulgarians and Central Europe in the Nineteenth Century <i>Ivan Parvev</i>	41
Habsburg Trade in the Balkans as a Public Discourse, 1718 – 1740 <i>Maria Baramova</i>	49
The Ottoman Rear during the War of 1735 – 1739. (According to the Data from a Country Town <i>Sicil</i>) <i>Anna A. Leontyeva</i>	57
The Modern Commercial Terminology in the Bulgarian Space during the National Revival – from Foreign Influences to a Bulgarian Style <i>Ivan Roussev</i>	67
The Puliev Family from Karlovo in Bulgarian Historiography: Between the Syndrome of Historiographical Scarcity and Underestimation <i>Ivaylo Naydenov</i>	77
Unpublished Memoirs about Michał Czajkowski – Sadık Pasha <i>Aleksandar Zlatanov</i>	107
The Bulgarians in the Ottoman Empire, the Reforms and the Russian Imperial Policy. Or How in the mid-1840s a Monk Became a Politician <i>Vania Racheva</i>	133
Puyo's Revolt from 1849 in the <i>Sancak</i> of Vidin <i>Miloš Jagodić</i>	179

Russian Policy of Influence over the Bulgarians in the Period after the Crimean War (1853 – 1856). Following the Example of One Teacher <i>Anna Chankova</i>	191
Montenegro and the Bulgarians: A Beginning of Bilateral Interest and Relations (1853 – 1861) <i>Ognyana Mazhdrakova-Chavdarova</i>	217
Dorotey, Bishop of Vratsa and Metropolitan Bishop of Sofia – A Bulgarian Archpastor in the Hierarchy of the Patriarchate of Constantinople and in the Bulgarian Ecclesiastical Struggles <i>Antoaneta Kirilova</i>	251
A Ferman for the Construction of the „Holy Trinity“ Church in the Village of Koshava, Vidin region <i>Svetlana Krasteva</i>	295
Orphan Fund in the Town of Trăn 1872 – 1875 <i>Nadia Manolova-Nikolova</i>	305
The Eastern Crisis (1875 – 1878) in Stefan Stambolov’s Perceptions <i>Olga A. Dubovik</i>	337
Power and Society in Pleven on the Verge of Two Epochs: the Fate of the Mihaloğlu Family and its Pious Foundations (<i>waqf</i>) during the Transitional Period from Imperial to National Governance <i>Mariya Kiprovska</i>	357
Pleven on the Brink of two Epochs (1864 – 1885) Traced through a Biographical Sketch <i>Gergana Atanasova</i>	373
Social Profiles of Industrialists and Entrepreneurs in Bulgaria in the Late Nineteenth and Early Twentieth Century <i>Hristo Berov</i>	407
„Your Voice is My Voice. Do Not Forget It!“ Ottoman Influences on Kemal Atatürk’s Cult of Personality <i>Dimitar Grigorov</i>	441
The Authors	501

ПРЕДГОВОР

На 18, 19 и 20 ноември 2016 г. във Велинград се проведе Кръгла маса на тема „Българите в Османската империя, ХІХ в.: понятия, структури, личности“ с участието на 11 колеги от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Икономическия университет – Варна, и Института за исторически изследвания при Българската академия на науките. Дискусионният семинар бе финансиран по проект на Университетския хуманитарен комплекс „Алма матер“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Тематичните панели бяха посветени на структурите на българското общество в преход (в епохата на Танзимата) и имперската реалност на Балканите; на отделни личности в микро- и макро-рамка; на някои от понятията на българската модернизация от ХІХ в.; както и на историографските ракурси на българската проблематика в имперското и междубалканското пространство. Вариантът за организиране и провеждане на научни форуми с няколко участници с различни, но допирни професионални профили на изследванията, с достатъчно време за излагане и доказване на тезите, и специално със свободни, подробни и задълбочени дискусии върху поднесените материали, отново показва убедително своята работеща формула.

Трябва да поясня, че формалният повод да се съберем съмишленици на академичната история и да организираме тази Кръгла маса беше юбилеят на проф. д-р Пламен Митев, който също взе участие в семинара с пространен доклад на тема „Димитър Общи: авантюрист, предател или герой“, предизвикал множество въпроси.

В процеса на подготовка на сборника „Българите в Османската империя, ХІХ в.: понятия, структури, личности“, включващ доразработените доклади на почти всички участници в тридневния семинар, публикувани тук като статии и студии, като съставител и научен редактор аз поканих да се включат с авторски материали още колеги от различни поколения и академични звена. Някои от тях работят от дълги години с професор Митев за осъществяване на учебни и научни проекти, на конференции; издавали са съвместно списания и сборници, включително и в Общобългарския комитет „Васил Левски“. Други са една много малка част от неговите колеги и приятели от Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и от други научни структури в България и в чужбина. Трети от тях са малка част от реализираните или настоящите докторанти и/или специализанти на проф. Митев.

Материалите в сборника са подредени по хронологично-тематичен принцип. Томът започва със статията на Олга Тодорова, която поставя принципния въпрос за това какъв (изобщо) е смисълът от един компаративен анализ, изграден върху опозицията „глобално – национално“. На този фон авторката проблематизира робството в Османската империя и в частност засяга голямата и недобре работена на професионално ниво в националната ни историография тема за понятията и термините, с които борави историческата ни наука. Дано статията отвори полезна дискуссия в тази посока и послужи за надграждане на постигнатото. Някои терминологични проблеми на българската историография за периода на Възраждането се засягат и в още няколко от публикациите (без това да е основен акцент), но специално бих отбелязала последната студия в тома, която коментира понятията „монархически култ“ и „култ към личността“.

Текстът на Диляна Ботева (която вече доказва, че може да пише задълбочено и аналитично и за периода на Българското възраждане) е едно извороведско „намигване“, (присъщо на специалистите по антична история) към начина на четене на източниците чрез детайлното разнищване на един на пръв прочит частен казус, звучащ на места за несведущите по темата дори забавно.

В научното съобщение на младата руска османистка Анна Андреевна Леонтиева историческата канавка са последните години на войната от 1735 – 1739 г. между Османската, Австрийската и Руската империя. Основен източник на анализ тук не са обичайните дипломатически и военни документи, нито войната като събитие, а по-скоро нейният „тил“, видян през записите в сиджилите на днешния гр. Добрич.

В своята студия Антоанета Кирилова онагледява механизмите, чрез които един архипастир (в конкретния случай – племенникът на Найдено Геров) в средата на XIX в. методично и упорито изкачва йерархичната стълбичка на Цариградската патриаршия. Чрез подредени факти от битието му (във фокуса на дилемата „да бъде владика“ и/или да бъде „българин владика“) се илюстрират основни постулати в правилата на Вселенската църква в рамките на Османската империя след средата на века; коментира се и църковното ни движение като политическа школа. Този текст кореспондира с още една от студиите в тома, в която централен персонаж е друг активен участник в „българо-гръцката разпра“ – Неофит Бозвели.

Може би любопитен сам по себе си е фактът, че в сборника „Българите в Османската империя, XIX в.: понятия, структури, личности“ четири поколения историци коментират (между редовете или като основен проблем) руската имперска политика към българите, и то през фокуса на битието и изявите на определени личности – като архимандрит Неофит Хилендарски, Георги Раковски, Сава Филаретов, Константин Петкович, Стефан Стамболов.

Студията на Огняна Маждракова-Чавдарова например проучва руската политика към Балканите и най-вече към черногорците, като фактологично и тематично онагледява детайлно началото на българско-черногорските политически контакти. Специално е изследван приносът по темата на политика Раковски, включително през един подробен анализ на източник като възрожденската преса. Авторката засяга също интересната и недостатъчно проучена, особено в нашата историография личност на българина Константин Петкович, който е дългогодишен и

успешен руски консул в Османската империя (за него иде реч частично в още две от публикациите в тома).

На пръв прочит основен герой на студията на Ваня Рачева е архимандрит Неофит Котленец и неговата политическа изява и амбиция да постави и да отстоява пред Високата порта в средата на 40-те години българския политически въпрос. При един втори прочит обаче основният сюжет е свързан с изследване на възможностите за осъществяване на политическа дейност от поданиците на султана в същия хронологически отрязък и възможните механизми за това. Но търпеливият читател, който би стигнал до края на текста, може да реши, че всъщност главният сюжет е за това как историческите събития и личности отлежават в обществената памет и как се трансформират като „исторически факти“.

След като дава обща синтезирана характеристика на промените в руската политика към българите след Парижкия мир от 1856 г. с акцент към новото в тактиката и стратегията за преследване и реализиране на поставените имперски цели, Анна Чанкова избира в своята статия интересен подход да я „онагледни“ практически, като представя убедително биографията на популярния възрожденски даскал Сава Филаретов в качеството му на руски „агент за влияние“.

Олга Анатолиевна Дубовик представя в своето изследване познатият ни Стефан Стамболов в една на пръв поглед малко необичайна за него „поза“ – такава на разпален русофил. Статията коментира тези и действия на проходащия политик през анализ основно на пресата (и някои други свидетелства за позициите му) в кризисен период, какъвто е Източната криза от 1875 – 1878 г., без специално да изследва неговата тогавашна обвързаност с Русия.

Текстът на Иван Първев кореспондира пряко и задочно с изследванията в сборника, които засягат руската имперска политика към българите. Статията му е посветена основно на ролята на другата „съседна“ империя в Балканския регион, която тук също има не само геополитически и икономически интереси, но и стратегически от гледна точка на своите гранични територии. Читателите биха могли да се възползват от тази група публикации за надграждане на интересни паралели за влиянието и ролята на двете империи в живота на българите под османска власт.

Отделна група статии в сборника са приноси поради публикациите на нови документи (включително в превод на български език) или чрез тяхната пространна интерпретация. Такива са текстовете на Надя Манолова-Николова, Светлана Кръстева и Александър Златанов, както и на Милош Ягодич. Документите са публикувани по академичните правила: дадени са в оригинал, в превод на български език и цялостно или частично са онагледени с фотокопия.

В „Трънската каса за сираци, 1872 – 1875 г.“ Надя Манолова-Николова използва, интерпретира и публикува някои документи от фондовете на Държавния архив – Перник, като официален османски регистър на заемите, дадени от имуществата на сираци в Изнебол – т.нар. след Освобождението „сиротни / сиротски каси“.

Светлана Кръстева от Държавния архив – Видин публикува османски ферман от 1859 г. за изграждане на нова църква в с. Кошава. Научното съобщение е и „теренно проучване“ на място за това как изглежда днес църквата и какви кни-

жовни паметници съхранява тя. Авторката и съставителката на сборника изказват специална благодарност на проф. д.и.н. Орлин Събев за превода от османотурски на документа, както и на д-р Християн Атанасов за съдействието и полезните съвети.

В сборника се обнародва в оригинал и в превод от полски език (благодаря на проф. д-р Искра Баева за съвременната консултация) още един много интересен документ, който не само прибавя щрихи към познатия на българските историци образ на полския агент Михаил Чайковски, но и дава някои интересни податки (и субективни оценки) за османската политика по отношение на идеята за българотурски дуализъм. Статията на Александър Златанов е от тези, които се допълват взаимно в сборника поради засичане на личности като Михаил Чайковски, княз Адам Чарторийски и Константин Петкович.

Милош Ягодич от Белградския университет дава ценна информация от сръбските архиви и запълва историографска празнина в изследванията за т.нар. Пуйова буна от 1849 г., като въз основа на подробни документални извадки изяснява сръбската политика към събитието. Статията загатва в какви посоки още могат да се търсят документи, а изкушените читатели вероятно ще се съгласят след прочитането ѝ, че още сме в дълг към пълното изследване на т.нар. „селски въстания“ в западните български земи от периода 1835 – 1850 г. и че тяхната модерно написана история тепърва предстои.

В сборника има няколко публикации, посветени на различни аспекти, (включително понятийни) от икономическото и общественото развитие на Балканите със специален акцент, разбира се, върху българите. Това са три статии и една историографска студия на Мария Баръмова, Иван Русев, Христо Беров и Ивайло Найденов. Към тази група могат да бъдат причислени с някои уговорки (защото не само това е техният акцент) и двете статии, посветени на Плевен на границата на две епохи.

Мария Баръмова коментира търговските контакти и практики на взаимно стопанско опознаване между Свещената Римска империя на германския народ и някои османски територии чрез отразяването им по страниците на немскоезична преса от първата половина на XVIII в. Любознателните читатели могат да надградят очертаната представа, като добавят информация и за българите в тази мрежа от търговци и меркантилни дейности и тяхното интерпретиране в пресата с препратки за българския XIX в.

Проблемът за българската търговска модерност, видян през новата терминология, която навлиза по различни канали в българската книжнина (А според теоретиките – новите понятия са белег за ново мислене и нови практики) и посредством проследяване пътищата на заемките чрез интересни примери е предмет на публикацията на Иван Русев.

Студията на Ивайло Найденов е знакова за модерното състояние на стопанските изследвания, но същевременно може да се възприема и като генеалогично изследване (Тематика, която, за съжаление, не се радва на сериозни традиции в българската историография.) на карловската фамилия Пулиеви, подплатено с подробна библиография.

Христо Беров отдавна проучва стопанската активност на българските предприемачи в преходното време от имперско битие към активност в тесните граници на националната държава. С публикацията си в тома той хвърля мост от дългия български XIX в. към българския XX в., като дава интересни посоки за размисъл и надграждане. Особено ценно е подробното таблично приложение „Социален профил на българските индустриалци 1878 – 1912 г.“, където е събрана, онагледена и представена достъпно разнородна информация.

Както споменах, в сборника има две публикации, посветени на град Плевен, които по същество също изследват прехода и съпътстващите го трансформации от имперското османско време към националното време на Княжество България през историята на едно конкретно селище и неговите обитатели. В първия случай османистката Мария Кипровска се фокусира върху недостатъчно проучвания в българската историография въпрос за съдбата на поземлените имоти и статута на вакъфите в следосвобожденска България, като шрихира участието на някои от представителите на османския елит, избрали да останат да живеят в националната българска държава. В конкретния случай става дума за създаването, вековното съществуване в нашите земи и съдбата на големите вакъфски имоти в Плевен и региона на фамилията на Михал бей (Михаловци).

Автор на втория текст, посветен на Плевен в хронологическия отрязък от средата на 60-те до средата на 80-те години на XIX в., е Гергана Атанасова. Като проследява някои „стандартизирани“ за обичайния ни исторически разказ демографски, икономически, обществени и културни процеси в граничното време, тя се опитва да ги „очовечи“ през битието на главния лекар на плевенската (вакъфска!) болница, който избира да живее тук и по това време, и това, което прави изследователската ѝ амбиция още по-любопитна, е, че докторът дори не е балканец, а е швейцарец...

Тематичният сборник завършва със студията за османските влияния върху култа към личността на Кемал Ататюрк (това (само)назоваване е леко подвеждащо специално по отношение на обема). Текстът е наситен информативно и историографски не само във времеви и терминологичен план, но и представлява сам по себе си енциклопедия от „балкански“ факти, коментари и (неочаквани) исторически и историографски препратки (И поставя османската управленска практика в така нужния съпоставителен европейски контекст.), поднесени с типичния и трудно подражаем стил на закачливо писане за много сериозни проблеми, който Димитър Григоров е доказал, че владее.

За съжаление, не всички колеги, които поканих за участие в тематичния сборник, успяха заради различни субективни причини да се включат, въпреки голямото си желание. Надявам се, че тази проблематика ще бъде интересна както за специалисти, професионални историци и студенти, така и за по-широк кръг читатели; че ще предизвика не само (не)съгласия, но и ще послужи за подтик към доработване и прецизиране на още проблеми в този контекст. А защо не и желание за бъдещо продължение на изследванията...

Подобно тематично издание, каквото е сборникът „Българите в Османската империя, XIX в.: понятия, структури, личности“, е възможно да се реализира в сравнително кратки срокове само при съвместната работа на цял екип от колеги и приятели, които са съмишленици. Затова имам честта и удоволствието да изкажа своите благодарности:

– На първо място искам да благодаря на проф. д-р Пламен Митев за досегашната ни четвъртвековна съвместна ползотворна, коректна и продължаваща работа, и академично партньорство;

– Благодаря специално на редакторката на Историческия факултет Милета Милчева, която отзивчиво, бързо и старателно изчете всички текстове и преводи на български език и помогна за тяхното по-добро звучене;

– Изказвам сърдечна благодарност на колегата османист Мария Кипровска, която редактира всички резюмета на английски език и по време на цялата работа по сборника ми съдейства коректно с чести справки за лица, събития и термини и откликваше с актуална и бърза проверка на всякакви османистични проблеми;

– Специално благодаря на д-р Мария Баръмова, която въпреки многобройните си разнородни ангажименти, направи (за пореден път!) в кратки срокове и професионално предпечата на сборника, като отново прояви своята креативност така, щото всички приложения в изданието да намерят най-подходящата си форма и място за отпечатване. И която също така приятелски понесе всички авторски и съставителски претенции;

– Дължа голямата си благодарност на всички автори в сборника (и специално на най-младите ми колеги!), които откликнаха на поканата, удържаха на думата си, работиха бързо и с желание да направят стойностни публикации точно за този том, и изтърпяха всичките ми редакторски изисквания;

– Накрая имам честта да изкажа своята благодарност към Университетския комплекс по хуманитаристика „Алма матер“ в лицето на неговия ръководител чл.-кор. проф. д.и.н. Иван Илчев, на проф. д.и.н. Иван Първев (ръководител на програма „Регионални изследвания“), на Добромир Добрев (административен директор на УКХ „Алма Матер“), които одобриха и финансираха проекта „Българите в Османската империя, XIX в.: понятия, структури, личности“. Без подкрепата на тази научна структура, която за осемте години на своето съществуване стимулира много стойностни академични конференции и издания, този сборник нямаше да бъде реализиран.

28 ноември 2017 г.

Ваня Рачева